

Till Länsstyrelsen i Stockholms län,
sociala enheten

SLUTRAPPORT AVSEENDE UTVÄRDERING AV FÖR- STÄRKT KOMET

Kometverksamheten inom Stockholms Socialtjänstförvaltnings avdelning för stadsövergripande sociala frågor beviljades 2008 medel från Länsstyrelsen för utvärdering av projektet ffKomet, en tidig intervention för psykosocialt belastade barnfamiljer.

Forum (Forskningscentrum för psykosociala hälsa vid Maria Ungdom och Karolinska Institutet) fick i uppdrag att genomföra en effektutvärdering. För detta anställdes en projektledare/forskningsassistent på Forum på halvtid för perioden 2008-04-01 till 2009-08-31.

Bakgrund

Sedan 2003 bedriver Socialtjänst- och arbetsmarknadsförvaltningen föräldrautbildningsprogrammet Komet 3-11 som riktar sig generellt till föräldrar som upplever problem med bråk och konflikter med sina barn, 3-11 år. Programmet syftar till att ge föräldrar verktyg att hantera barnens problembeteende och att öka ett positivt samspel mellan barn och förälder. Komet 3-11 är manualbaserat, ges till föräldrar i grupp och fokuserar ett antal föräldrafärdigheter genom demonstrationer, rollspel, diskussioner och hemläxor. Programmet bygger på evidensbaserade principer som i flera kontrollerade studier har visat förbättra barns beteenden¹.

I enlighet med internationell forskning² visar i en randomiserad utvärdering av Komet 3-11³ att föräldrar med högre social, ekonomisk och psykisk belastning i mindre utsträckning tillgodosör sig generella föräldrastödsprogram.

Mot denna bakgrund har kometverksamheten utvecklat en anpassad variant av Komet 3-11 kallad förstärkt Komet, tänkt som en tidig behandlande insats inom socialtjänsten. I jämförelse med Komet 3-11 är grupperna mindre, tempot långsamma-

¹ Översikter av Webster-Stratton & Taylor (2001), Bremberg (2001) Barlow, & Stewart-Brown (2000)

² Kazdin (2000)

³³ Kling, Å. Sundell, K. Melin, L. Forster M. (2006) *Komet för föräldrar. En randomiserad effektutvärdering av ett föräldraprogram för barns beteendeproblem.*

re och föräldrarna får också individuellt stöd mellan gruppträffarna. Man erbjuder också tillägg till manualen såsom medling vid konfliktfyllda relationer och lärarträning.

Målgrupp för projektet

Målgruppen för studien är barn 3-12 år med utagerande beteende såsom trots, ilskeutbrott och samarbetssvårigheter vars föräldrar har problem med stress, nedstämdhet, kaotisk livssituation, missbruk och relationskonflikter. Det är just dessa barn, med tidig debut av problembeteenden och föräldrar med egen psykosocial problematik, som enligt forskning löper störst risk att utveckla psykisk ohälsa, missbruk och kriminalitet i tonåren och som består i vuxen ålder.

Förändringar i projektet jämfört med ursprunglig projektplan

Föreliggande studie planerades initialt med en randomiserad design med 100 deltagare där föräldrar skulle lottas till förstärkt respektive traditionell Komet 3-11. Då förstärkt Komet oftast ges som bistånd efter beslut enligt socialtjänstlagen och Komet 3-11 ses som en mer förbyggande insats som erbjuds många föräldrar i kommunen, bedömdes inte den ursprungliga designen vara etiskt eller praktiskt genomförbar.

Initialt planerades studien att genomföras i Stockholm Stad men efter att en kartläggning av ffKomet i stadsdelarna visade att inte så många som behövdes erbjud metoden, ändrades upplägget till att omfatta samtliga ffKometverksamheter i landet.

Studien har istället anlagts med en kvasiexperimentell design där effekterna av förstärkt Komet studeras och jämförs med effekterna av *treatment as usual* (TAU). TAU motsvaras av socialtjänstens gängse insatser för målgruppen med undantag av föräldrastödsprogram. TAU kan till exempel vara familjebehandling/terapi, stödsamtal, stödgrupper för barn till missbrukande eller psykiskt sjuka föräldrar och Marte Meo.

Ett tillägg till den ursprungliga projektplanen är också de försök som görs att systematiskt beskriva TAU i projektet (se vidare under rubriken Genomförda aktiviteter). Upplysningar om TAU inhämtas från både deltagande föräldrar och från socialtjänsten, informationen rör:

- Kategori och typ av insats
- Omfattning/dos
- Teoretiska utgångspunkter
- Uttalat syfte/mål med insatsen

- Aktiva behandlingskomponenter

Projektet har godkänds av etikprövningsnämnden 2008/5:9 samt 2010/588:32 gällande tillägg av uppgifter (inhämtande av information om TAU).

Syfte med projektet

Syftet med projektet är att utvärdera behandlingseffekterna av förstärkt Komet i förhållande till gängse insatser för målgruppen inom socialtjänstens öppna verksamheter. För att få tillräckligt underlag för statistiska analyser planerades totalt 120 deltagande familjer fördelade på de två undersökningsgrupperna. Effekter som mäts och jämförs mellan undersökningsgrupperna är:

- minskat problembeteende hos barnen
- ökad psykosocial funktion hos barnen
- ökad förmåga hos föräldrar till positivt samspel med barnen
- minskad psykisk ohälsa och förbättrad social situation hos föräldrarna.

Urval

Samtliga verksamheter, ett trettiotal, med certifierade ffKometgruppledare i landet har terminvis tillfrågats om medverkan i studien under förutsättning att de erbjudit ffKomet i sin ordinarie verksamhet. Vidare har två grupper med förstärktKometledare under utbildning medverkat i projektet.

För att undvika smittoeffekter har deltagare till jämförelsegruppen rekryterats från socialtjänstenheter som inte erbjuder något strukturerat föräldrastödsprogram inom den egna verksamheten. Två av fyra tillfrågade enheter tackade ja till medverkan i projektet.

Deltagare i studien är föräldrar som själva eller vars barn har erhållit insats inom socialtjänstens öppenvård. Familjerna har remitterats till behandlingsinsatserna enligt gängse rutiner vid respektive kommun efter beslut om bistånd enligt 4 kap 1 § socialtjänstlagen. Rekryteringen till studien har skett via gruppledare respektive behandlare i socialtjänstens öppenvård. För att delta i studien har krävts en bestämd mängd svårigheter hos barn respektive föräldrar vilka fångats in genom en screening. Screeningfrågorna har besvarats anonymt av föräldrar tillsammans med behandlare inför planerad behandlingsinsats.

Screeningen består av supplementet till Styrkor och Svårigheter (SDQ-sve) med frågor om förekomst av utagerande problembeteende hos barnet, hur länge det har funnits, om de förorsakar barnet lidande och funktionsnedsättning. För föräldrarna har åtta motsvarande frågor utarbetas utifrån förekomst av psykosocial problema-

tik. Experimentgruppen har även ombetts uppge om familjen erhåller stöd- eller behandlingsinsatser utöver förstärkt Komet.

Föräldrar som rapporterat inga eller enstaka små svårigheter hos barnet och/eller sig själv har exkluderats ur studien men fullföljt behandlingen. I experimentgruppen har även familjer som erhållit parallella behandlingsinsatser från socialtjänst eller psykiatri exkluderats ur studien.

Genomförande

Rekryteringen av deltagare till studien har skett med praktisk hjälp av gruppleddare/behandlare i projektkommunerna. De har hjälpt till med att aktuella föräldrar har besvarat screeningsformuläret som sedan har skickats till projektledaren. Projektledaren har i nästa led informerat behandlarna/gruppleddarna om vilka familjer som fyllt kriterierna för medverkan i studien och bett dem överlämna skriftlig information till berörda föräldrar.

Föräldrar som beslutat sig för att medverka i studien har gett sitt skriftliga samtycke till det innan data börjar samlas in.

Data

Frågeenkäterna består av skattningsformulär som deltagande föräldrarna besvarar vid tre tillfällen; innan behandling (M1), efter fyra månader (M2) och ett år efter baslinjemätningen (M3). Deltagarna erhåller ett presentkort a 250 kr per mättillfälle. I samband med eftermätningen inhämtas även information från socialtjänsten om de insatser som deltagarna erhållit. Tabell 1 visar de instrument och andra formulär som används vid datainsamlingen.

Tabell 1.

Instrument/formulär	Mäter	Mättillfälle	Undersökningsgrupp
Eyberg Child Behavior Inventory (ECBI)	Barnens problembeteende.	M1, M2, M3	ffKomet och TAU
Social Competence Scale- parents (P-comp)	Barnens prosociala- och kommunikationsförmåga samt känslomässiga kontroll.	M1, M2, M3	ffKomet TAU
Symptom Check List 90 (SCL 90)	Föräldrarnas psykiska tillstånd, fångar in de symptom som i stora drag täcker de diagnoskriterier	M1, M2, M3	ffKomet TAU

	som finns för olika psykiatriska tillstånd enligt DSM IV.		
Bakgrundsfrågor	Riskfaktorer för utveckling av beteendeproblem hos barn eller försämrat behandlingsutfall	M1, M2, M3	ffKomet TAU
Anledning till behandling/behov i familjen	Anledning till aktuell insats tillika identifierade behov i familjen. Fasta svarsalternativ.	M1	TAU
Client Satisfaction Questionnaire (CSQ-8)	Tillfredsställelse/nöjdhet med erhållen behandling	M2	ffKomet TAU
Frågor till gruppledare	Närvaro och behandlingssammanbrott.	M2	ffKomet
Metodtrohet	Deltagarnas tillfredsställelse med ffKomet's olika delar.	M2	ffKomet
Frågeenkät till socialtjänsten om erhållen insats	Typ av insats, dos, behandlingssammanbrott, teoretisk utgångspunkt, uttalat mål med insatsen samt behandlingskomponenter.	M2	TAU
Frågor till föräldrar om erhållen insats	I vilken utsträckning den erhållna insatsen har motsvarat tidigare identifierade behov (se anledning till behandling/behov i familjen).	M2	TAU
Upplevd förändring	Föräldrarnas upplevda förändring av barnets problembeteende, av konflikter i relationen till barnet och förändring av sin egna psykiska hälsa.	M3	ffKomet TAU

Genomförda aktiviteter

Projektet i sin helhet är ännu inte avslutat, samtliga deltagare ska följas upp och insamling av dessa data avslutas hösten 2011. Därmed kan inga resultat från studi-

en presenteras i denna slutrapport. Här redovisas de aktiviteter som genomförts under projektperioden.

Kartläggning av förstärkt Komet- Kvalitetssäkring och programtrohet

Projektet inleddes i april 2008 med en kartläggning av arbetet med förstärkt Komet i samtliga kommuner/stadsdelar i landet som hade utbildats i metoden sedan start. Kartläggningen visade att metoden hade införts och permanentats med gott resultat i flera små och medelstora kommuner. Samtidigt synliggjorde problem med implementeringen av ffKomet i Stockholm Stad där ett fåtal av elva möjliga stadsdelar under en viss termin erbjöd metoden. Inventeringen belyste också vikten av metodtrohet då flera stadsdelar i Stockholm hade gjort större ändringar i manualen. Resultatet fördes tillbaka till Komet, där de identifierade svårigheterna analyserades.

Resultatet från kartläggningen ledde till vidare diskussioner med och inom stadsdelarna om satsningar och implementering av evidensbaserade sociala insatser för barn och unga. Flera stadsdelar diskuterade sedan internt att återigen satsa på förstärkt Komet.

Resultatet pekar på ett tydligt behov av modeller för att upprätthålla och stärka uppnådd kompetens. Detta kan delvis ske inom ramen för det kvalitetssystem för Komet som har utarbetats och som trädde i kraft 2009. Genom detta system erhåller stadsdelarna/kommunerna påfyllnadsutbildning/ boosters vid två tillfällen per år, fortlöpande handledning, tillgång till hemsidan, uppdatering av senaste rön och tillgång till allt Kometmaterial som gruppledaren behöver i sin verksamhet.

Rekrytering av verksamheter

I samband med kartläggningen av ffKomet under våren 2008 informerades gruppledarna om utvärderingsprojektet och de inbjöds att medverka i projektet. Medverkan förutsatte att man under respektive termin erbjöd ffKomet enligt manualen i sin ordinarie verksamhet. Projektledaren gjorde regelbundna avstämningar av läget i respektive kommun/stadsdel och påminde samtidigt om projektet och förfarandet med rekrytering av deltagare.

I januari 2009 påbörjades arbetet med att finna lämpliga verksamheter att rekrytera jämförelsegrupp ifrån. Det visade sig vara svårt att finna kommuner utan någon form av föräldrastödsprogram i den egna öppenvårdsverksamheten då dessa har fått stor genomslagskraft i landet. Projektledaren var i kontakt med ett flertal kommuner innan två verksamheter som fyllde urvalskriterierna slutligen tackade ja till att medverka i projektet.

Rekrytering av deltagare

Hösten 2008 startade inkluderingen av deltagare till experimentgruppen, både via certifierade ffKometgruppleddare och via gruppleddare under ffKometutbildning. Inkluderingen skedde terminsvis till och med våren 2010.

Inkluderingen av deltagare till jämförelsegruppen startade hösten 2009 och pågick i ett år. För att underhålla projektet har regelbunden e-postkontakt skett och personliga besök genomförts hos jämförelsekommunerna

Antal inkluderade deltagare i studien

Den 15 oktober 2010 avslutades inkluderingen med totalt 59 deltagare i experimentgruppen och 30 stycken i jämförelsegruppen. Det är färre deltagare än planerat men bedöms ändå kunna utgöra ett tillräckligt underlag för statistiska analyser. Det interna bortfallet är än så länge lågt, runt 10 procent.

En förklaring till det låga antalet deltagare i experimentgruppen är att 70 av de 144 föräldrar som besvarade screeningfrågorna exkluderades på grund av att de erhöll behandlingsinsatser utöver ffKomet. Andra exkluderades på grund av otillräcklig problemtygnd hos föräldrarna. Även i jämförelsegruppen exkluderades cirka hälften av respondenterna då 30 av de knappt 70 föräldrar som besvarade screeningformuläret aldrig påbörjade den planerade insatsen, alternativt uppgav en otillräcklig problemtygnd hos barnet eller sig själv.

Beskrivning av TAU

2009 publicerade Socialstyrelsen (UPP-centrum) en rapport om socialtjänstens öppna verksamheter för barn och unga⁴. I denna påtalas att socialtjänsten många gånger inte kan beskriva vad deras traditionella insatser, som till exempel samtalsstöd och familjepedagogiska insatser hemmet, faktiskt innehåller. Socialstyrelsen menar att man måste kunna ställa krav på att det tydligt framgår av beskrivningar vad insatserna faktiskt innehåller, vilka delar av en metod som eventuellt används och vad insatsen gett för resultat för det enskilda barnet. Socialstyrelsen betonar behovet av nationella utvärderingar av metoder och arbetsätt för barn och föräldrar inom socialtjänsten.

Under samma år framfördes kritik mot två nyligen genomförda svenska kontrollerade effektutvärderingar av manualbaserade insatser för unga med utagerande be-

⁴ Socialstyrelsen (2009) *Socialtjänstens öppna verksamheter för barn och unga. En nationell inventering av metoder* (artikelnummer 2009-126-145)

teendeproblem^{5,6}. Mot denna bakgrund görs i föreliggande studie ett försök att systematiskt kategorisera och beskriva TAU.

Personalutnyttjande

Gruppledarna, har som tidigare nämnts, ansvarat för att föräldrar aktuella för ffKomet respektive TAU har besvarat screeningfrågorna. De har sedan skickat svaren till projektledaren och sørjt för att berörda föräldrar erhållit information om studien. Som tack för hjälpen har varje medverkande gruppleddare erhållit två biocheckar per Kometgrupp. Behandlarna i jämförelsekommunerna har erhållit en biocheck per screeningsformulär som de har hanterat under projekttiden.

Projektledaren har ansvarat för rekrytering av verksamheter, all administration och dokumentation, stora delar av datahanteringen samt haft den fortlöpande kontakten med deltagande verksamheter. Projektledarens arbete har utförts inom ramen för en halvtidsanställning på Forum.

En forskningsassistent på Forum har bistått i arbetet instansning av besvarade skattnings- och screeningformulär i statistikprogrammet SPSS. Tidsåtgång 100 timmar.

Biträdande forskningschef på Forum, Ph.D. Anders Tengström har bistått med handledning under projekttiden. Tengström har även givit två föreläsningar som gratifikation till gruppleddare respektive behandlare i projektkommunerna.

Flertalet avstämningsmöten har ägt rum mellan Forum och Kometorganisationen.

Finansiering

Projektet finansierades 2008-04-01 tills 2009-08-31 med medel från Länsstyrelsen.

Forum beviljades 2009 medel från Stockholms Socialtjänstakademi för perioden 2009-09-01 till 2010-12-31.

En ansökan är gjord om medel för sammanställning och rapport- och artikelskrivning under perioden 2011-01-01 till 2011-10-31. Svar på ansökan väntas i november 2010.

⁵ Andrée Löfholm C, Olsson T, Sundell K & Hansson K. (2009) *Multisystemisk terapi för ungdomar med allvarliga beteendeproblem. Resultat efter två år*. Institutet för metoder i socialt arbete., Socialstyrelsen.

⁶ Kyhle Westermark P (2009) MTFC – en intervention för ungdomar med beteendeproblem. Vetenskaplig doktorsavhandling, Socialhögskolan, Lunds Universitet

Avstämning mot uppsatta mål

Syftet med projektet var från start att:

- Utvärdera effekterna av förstärkt Komet
- Utveckla behandlande sociala insatser på hemmaplan för barn och unga
- Utveckla och förbättra sociala insatser med forskningsstöd
- Utveckla, fördjupa, förbättra och stärka uppnådd kompetens i stadsdelarna
- Utveckla modeller för varaktigt stöd och kompetensutveckling till stadsdelsförvaltningarna

Samtliga deltagare i studien är rekryterade och grunddata inhämtade. Effekttutvärderingen har påbörjats men inte slutförts. Det återstår ett femtiotal uppföljningar innan all data är insamlad och analysarbetet kan ta vid. Resultaten kommer att presenteras i en rapport till Socialtjänst- och arbetsmarknadsförvaltningen och i minst en vetenskaplig artikel. Kontrollerade studier av sociala insatser är fortfarande sällsynta och mycket angelägna. En effekttutvärdering såsom denna kan bidra till utvecklingen mot en mer evidensbaserad social praktik.

Resultatet från kartläggningen har föranlett diskussioner med chefer och Kometansvariga i Stockholm stad om metodtrohet och implementering av evidensbaserade sociala insatser för barn och unga. Detta som ett led i att utveckla modeller och förbättra uppnådd kompetens i stadsdelsförvaltningarna.

Försöket med att systematiskt kategorisera och beskriva TAU är unikt och har tidigare inte gjorts i svenska effekttutvärderingar. Metodiska beskrivningar av vad en insats faktiskt innehåller är en förutsättning för att kunna utvärdera resultat både för det enskilda barnet och på gruppnivå. Denna studie kan förhoppningsvis bidra med ny kunskap om socialtjänstens gängse insatser för barnfamiljer och samtidigt medverka till en utveckling av fler utvärderingar av metoder och arbetssätt inom socialtjänsten.

REDOVISNING AV PROJEKT BIDRAG FÖR UTVÄRDERING AV FÖRSTÄRKT KOMET

SPECIFICERING AV KOSTNADER FÖR PERIODEN 2008-04-01 TILL 2009-08-31

Totala kostnader: 1 291 346 kr

Personalkostnader: 415 000 kr

50% tjänst projektledare

Inkl. sociala avgifter: 21 000 kr i 16 månader

5% tjänst handledare/forskningschef

Inkl. sociala avgifter: 4000 kr i 16 månader

100 timmar forskningsassistent

Inkl. sociala avgifter: 15 000 kr

Administration: 1000 kr

Specialkuvert för grupputskick av frågeformulär, vanliga kuvert.

Porto till svarspost.

Genomförda aktiviteter: 34 550 kr

Ersättning till deltagare, 120 st ICA presentkort à 250 kr = 30 000 kr

Biocheckar som tack till gruppleddare, 65 st à 70kr = 4 550 kr

Andra kostnader: 140 796 kr

Moms 25 % på hela kostnadsbeloppet 450 550kr = 112 637 kr

Overheadkostnad Beroendecentrum 5 % på 563 187 = 28 159 kr

Summa: 591 346 kr

Egen insats: 700 000 kr

Arbetstid gruppleddare för grupper i förstärktKomet 620 000 kr

Handledning och stöd till gruppleddare 80 000 kr